

Slavenka Drakulic

BANYO MASALLARI

NORMALİ TEYİ NASIL CENNET SANMIŞIZ?

Hayal ettiğimiz ve arzuladığımız normalite (cennet, Avrupa demek istiyorum), sadece bir yanılgı mıydı? Hem evet, hem hayır. Bu tür normalitenin -- yani rahat bir hayatın -- kendiliğinden gelmediğini ve her şeyin ötesinde, ucuza mal olmadığını zor yoldan öğreniyoruz.

Polonyalı yazar Andrzej Stasiuk, "Dziennik okretowy" başlıklı denemesinde, kendi banyosundayken, Avrupa'da bulunduğunu en sonunda nasıl idrak ettiğini anlatıyor:

Geçenlerde, giysilerimi yıkarken -- birdenbire aydınlanmışçasına -- bir Orta Avrupa vatandaşı olduğumu fark ettim. Belki Omo, belki Ariel, ya da renkli bir ambalaj içindeki bir başka çamaşır tozu sayesinde. Uzak, kısmen efsanevi bir uygarlık -- Procter&Gamble mı, Henkel mi, yoksa Lever mi? -- bana kendi dilimde hitap ediyordu. Bununla kalmayıp, diğer Orta Avrupa sakinlerine de yerel dillerde hitap ediyordu: Praci postriedok pre farbeny bielizen. Fekezett habzadzu mosopor szines ruhakra. Detergent pentru rufe colorate. Prasak za pranje rublja u boji... Giysilerimi çamaşır makinesine yerleştirip Ariel'i (ya da belki Omo'yu) dikkatle ölçerken, varlığımın derinlemesine ve anlamlı bir biçimde tanındığını hissettim. Banyomdaki diğer ürünlere bir göz attım: diş macunları, deodoranlar, sıvı temizleyiciler; hepsi de benim Orta Avrupa'da yeniden dirilişimi ifşa ediyordu. Bu sanki bağımsızlığın tanınması ve aynı zamanda diplomatik ilişkilerin kurulması gibi bir şeydi. Skladujte mimo dosah deti.¹

Ben de kendi banyoma (ki bu aynı zamanda bir tuvalet) göz attığımda, Hırvatistan henüz AB üyesi olmasa bile, bu Avrupa'ya ait olma duygusunu doğrulayabiliyorum. Kısa bir süre, tam olarak üç yıl sonra, siyasetçilerimizin bize söylediği gibi, üye olacağız. Yani, hem Ariel hem de Omo kutularında görebildiğim gibi, orali olmamıza az kaldı. Bu bir umut vaat ediyor gibi, çünkü bana da yerel dilimde hitap ediyor. Ve tıpkı Stasiuk gibi, dilimin tanınması, ya da en azından, pazarın Hırvatistan'ı tanınması bende hayret ve hayranlık yaratıyor. Ne de olsa, pazar siyasetten önce gelmez mi? Bazıları siyaseti onun belirlediğini söylüyor. Procter&Gamble'ın artık Çek Cumhuriyeti'nde yeni bir fabrikası var ve akında Hırvatistan'da da olacak. % 17 oranındaki işsizlerin (bu

gayri resmi rakam, resmi işsizlik oranı % 11) en azından bir kısmına iş sağlayacak. "Daha parlak gelecek" ya da müstakbel cennet konusundaki hayret ve hayranlığım devam ediyor. Ama sonra, deterjan kutusuna bakarken, AB'de bulunanlarla biz bulunmayanlar arasında bir fark olduğunu görüyorum: Kutunun üzerinde kendi dilimizde bir bilgi olsa da, bize yönelik talimatlar bir etikete basılıp üstüne yapılandırılmış! Hayır, henüz oralı değiliz; anlıyorum ki Stasiuk benden bir adım önde.

Stasiuk'tan farklı olarak, ben bir kadınıyım. Bu yüzden, banyomda deterjanın ötesinde çeşit çeşit kremler ve duş jelleri, yağlar, saç ürünleri de var. Üstelik bunu itiraf etmekten hiç çekinmiyorum. Tam tersine, şu Lancôme ve Helena Rubinstein, şu Estée Lauder ve Givenchy, şu Chanel ve Dior ürünlerini burada, raflarımda görebilmek için uzun süre bekledim. Daha doğrusu, onları Graz ya da Trieste'den veya ziyaret ettiğim başka bir Batı kentinden değil de, Zagreb'teki bir mağazadan alabilmeyi bekledim. Zagreb'te fiyatları daha pahalı, ama burada, elimin altında bulunmaları için ödemeye hazır olduğum bir bedel bu. Çünkü elbette, çoğu kadın gibi ben de, cilt yumuşatıcı bir masaj maskesinin, bir "nemli, hoş kokulu, hiper-oksijenli bitki yağıyla zenginleştirilmiş krem" in tenimi bir bebeğinki kadar ipeksi ve yumuşak yapmakla kalmayıp — bu daha da önemli — "bedensel bir ahenk ve anında bir esenlik duygusu" yaratacağına inanıyorum. Kısacası, bir mucize vaat ediyor. O kadar ki, pahalı ürünlerin boş kavanozlarını kalbim sıkışarak çöpe atıyorum. Zaman zaman, bir kuşku kaplıyor içimi ve kendi kendime normal ama fuzuli olan şu tür sorular soruyorum: "Bütün bu kozmetiklere ne ihtiyacım var?" (Hiç yok, kimsenin yok.) "Bedenimin her parçası için neden bir başka krem gerekiyor?" (Gerekmiyor.) Ama bu yalnızca belirli zaaf anlarında, yani kozmetiğe, pazara, reklamlara, kapitalizme, Batı'ya, demokrasiye, insan haklarına vb. duyduğum inanç sarsıldığında oluyor — her dindar insanın anlayacağı bir şey bu. Bu yararsız ıvır zıvıra para harcamanın salaklığını sorgulamadığım zamanlardaysa, onları zevkle kullanıyorum.

Aslında banyomun bugünkü görüntüsünü beğeniyorum, çünkü 1950'lerin başında, yalnızca lavi radion yıkama tozunun bulunduğu yıllarda, annemle babamın dairesindeki banyoyu anımsayacak kadar yaşlıyım. Hiçbir yıkama tozunun bulunmadığı, yalnızca bir kalıp Jelen sabununun olduğu daha önceki banyoyu bile anımsıyorum. Ayrıca annemin kendi şişesiyle eczaneye giderek satın aldığı iki çeşit kolonyamız olduğunu da... Kolonyayı bizzat üreten yaşlıca, ciddi bir adam olan eczacı şişeyi doldururken, ben de o büyüklü kokuyu içime çekirdim. Annemin tercih ettiği kokunun adı Kara Kedi'yd. Benim çocukluğumda o kadar az kozmetik, hatta hijyen ürünü vardı ki, çilekli ve naneli olmak üzere iki ayrı tatta üretilen, mevcut yegâne dişmacununun markası, sadece "dişmacunu" idi. Yani, ürünün kendisi markaydı; bugün akıl almaz bir şey bu. O banyoda başka ne mi vardı? Sanırım eski Mısırlıların zamanında da kullanılan kömürden bir göz kalemi, Dream Skin diye bir yüz kremi ve babamın tıraş sabunu. Bir ya da iki kez, yurtdışından bir paket geldi evimize; içinde Lux marka, film yıldızlarının fotoğraflarıyla süslenmiş güzel bir kâğıda sarılı birkaç sabun vardı. Nasıl da yumuşak bir his verirdi — tenimi gerçekten "bebeğinki kadar yumuşak" ve "bedenimi günümüzdeki herhangi bir başka kremden daha fazla ahenk içinde" tutardı. O banyoda nelerin bulunmadığını da sorabilirim kendime. Gayet net olarak, ama sıkılarak, kadın bağlarının bulunmadığını hatırlıyorum. Bunlar satın alınamazdı. Ürün olarak mevcut değildi.

Bugünlerde, sahip olduğum için özellikle sevdiğim şey — ki Stasiuk bu ürüne hiç değinmiyor — kaliteli tuvalet kâğıdı stokum. Eskiden olduğu gibi sanki süpermarket rafından kaybolacaklarmış gibi, onları rulolar halinde üst

üste yığıyorum. Eski alışkanlıklardan kolay vazgeçilmez! Yumuşak, yumuşacık ve açık mavi, pembe, turuncu gibi pastel renklerde üretiliyor bunlar; kimisi çiçek desenli, birinin üstünde kayak yapan insanlar var (sanırım kışın kullanmak için), bir başkası ise, çocukları kullanıma alıştırmak için komik hayvanlarla süslenmiş. Caddenin karşısındaki süpermarketten, geçenlerde en revaçta olanı, İ talya'dan gelen hafif parfümlü bir tuvalet kâğıdını satın aldım. Ama bir koleksiyoncu için bile bu kadarı fazla bence. Ayrıca, kokusu da tuvalet temizleme tabletinin, hava temizleyicisinin ve yumuşatıcının kokusuyla uyuşmuyor...

Doğu Avrupa'da çok da uzun olmayan bir süre önce tuvalet kâğıdın lüks olduğunu anımsayan birileri var mı? Sanırım bunu anımsayan son kuşak benimki ve biz öldüğümüzde tümüyle unutulacak. 1985'ten sonra doğanlar hayret içinde soruyorlar: Tuvalet kâğıdı yok muydu? Ama bu imkânsız! Onsuz nasıl yaşayabildiniz? Hakikaten, nasıl yaşayabildik?

Tuvalet kâğıdının komünizmin çöküşündeki rolü, oldukça özel bir konu. Şimdi banyomda bulduğum gibi kaliteli tuvalet kâğıdını değil, herhangi bir tuvalet kâğıdını kastediyorum. Bu ürünün eksikliği, benim için komünist toplumumuzun son iki yüzyıl boyunca geçirdiği değişimlerin bir simgesi — siyasi ve ekonomik bir sistem olarak komünizmin işlevsiz kaldığının açık bir göstergesi — haline geldi. Halkın, tuvalet kâğıdından insan haklarına kadar uzanan temel ihtiyaçlarını kabul edip sağlayamayan bir sistem, çökmeye mahkûmdu. Ama geriye bakıldığında bu açıkça görülse de, böyle çabuk gerçekleşeceğini beklemeye kimse cüret edemiyordu.

Doğu Avrupa'daki banyo ve tuvaletlere duyduğum ilgi yeni bir şey değil. 1990 baharında, Bükreş'i ve Çavuşkesku ailesinin eskiden yaşadığı villayı ziyaret ettim. Sonraları, bu ziyareti "Zoe'nin Banyosu'nda" adlı bir öyküde anlattım.²:

Pembe tuvaletine çişimi yaptım, pembe lavabosunda ellerimi yıkadım ve üstündeki aynada makyajımı tazeledim. Bir an için — tabii ki pembe olan — küvetinde banyo yapmayı bile düşündüm. Bu belki de her Romen kadınının yapmak istediği şeydi: Prenses Çavuşevsku'nun, Bükreş'te Spring Caddesi'nde, bir zamanlar aile konağı olan villanın ilk katındaki banyosunu kullanma ayrıcalığına sahip olmak [...] Zoe'nin banyosu hiç de lüks değil; daha çok, lüks olma çabası dolayısıyla acınası. Geniş ve ferah olsa da, Batı'daki orta sınıf ailelerin evlerinde görebileceğiniz türden, sıradan bir banyo. Ancak Zoe orada yaşadığı sırada, banyosu aşırı lüksün bir ifadesiydi, bunun birincil nedeni ise işe yaraması ve sıcak su, sabun, tuvalet kâğıdıyla donatılmış olmasıydı. Romanya'da bir istisnaydı ve bu da onu lüks yapan şeydi.

Sıradan insanların hayallerinden biri bu olsa da, gerçeklikleri hayli farklıydı:

Bükreş'te bir gökdelende yaşayan bir arkadaşımı görmeye gittim. Küçük dairesinde küvet var, ama çoğunlukla içini dolduracak su akıyor. Su gibi, elektrik de sık sık kesiliyor. Devlet tarafından ya da özel olarak işletilen herhangi bir restorana — veya şehirdeki herhangi bir umumi tuvalete — gittiğinizde, uygar yaşamın ortadan kalktığı bir yeraltı dünyasına girmiş gibi bir duyguya kapılırdınız. Bir yabancının, bu ülkeye gelir gelmez ilk fark ettiği şeylerden biri şunlar olabilir: önce tuvaletlerin kokusu, sonra da görüntüsü.

Bükreş'in merkezindeki, bir zamanlar kilise olduğu söylenen güzel bir on dokuzuncu yüzyıl binasını mesken tutmuş ünlü Carul cu Bere restoranı da bu kurala istisna oluşturuyor. Ahşap oymalar, duvar süslemeleri ve klasik bir Bierstube'nin [birahane] tüm atmosferi korunmuş, yiyecekler de iyi; ama tuvalete gitmek gibi riskli bir karar almanız durumunda, kalite hakkındaki izleniminiz bir anda çarpıtılıyor. Kapıyı arkanızdan kapatırken, keskin sidik kokusunu solumaya başlıyor ve bir yandan da su basmış zeminde umarsızca kuru bir alan aramaya çalışıyorsunuz. Söylemek bile gereksiz, tuvalette oturulacak kapak yok, ama o ünlü restorana adımınızı atarken, böyle bir şeyin beklenmeyeceğini zaten bileceksiniz. Sonra da sifonu çekmek için pis bir ip arçasına asılmak zorunda kalacaksınız. Görünürde sabun yok, tuvalet kâğıdı ise hiç bilinmeyen bir şey gibi. Bükreş'te bunu bulabileceğiniz tek bir umumi tuvalet yok [...] Zoe'nun banyosunda; akan sıcak suyu, tuvalet kâğıdı ve sabunu olan normal, temiz bir banyonun diktatörlere ayrılmış bir lüks olduğu ülkelerde, uygar bir demokratik toplumun hemen kök salma şansının çok zayıf olduğunu anladım.

Zoe'nin banyosu hakkındaki öyküm ile Stasiuk'un kendi banyosuyla ilgili öyküsü arasından neredeyse yirmi yıl geçti. Bu arada, Avrupa'nın o kısmında komünizmin çöküşü, demokrasi ile serbest piyasa ekonomisinin gelişi ve birçok ülkenin AB'ye katılması gibi devasa tarihsel değişimler yaşandı. Normal bir banyoya sahip olmak — normal bir yaşam sürmek — için nasıl bir bedel ödemek zorunda kaldık acaba ve bu bağlamda, "normal" ne ki zaten? Zoe ile Stasiuk arasında bize neler oldu?

Burada öne çıkarmaya çalıştığım "banyo" ve "tuvalet kâğıdı" gibi metaforlarla devam edersem, bizim Zoe'nin banyosuna sahip olmak gibi bir hayalimiz olduğunu rahatlıkla varsayabiliriz. Belki altın musluklu ya da pembe fayanslı değil de, gürül gürül akan sıcak suyu ve tuvalet kâğıdı olan sıradan bir banyo düşlüyorduk. Çünkü bir zamanlar, normal bir banyo bile yalnızca nomenklatura'ya (yani, eski hemşerim Milovan Djilas'ın ifadesiyle, yeni sınıfa) ayrılmış bir lükstü.

Eminim ki birinci çoğul şahsı çok sık kullandığımı fark etmişsinizdir. Çoğulu, kolektifi niteleyen bu zamir, eski komünist ülkeler ve orada yaşayan insanların davranışları kadar, hayallerimiz ve beklentilerimizle de bağlantılı olan pek çok şeyi anlamanın anahtarıdır. Ama her kullanışında kulağa efsanevi bir varlık, var olmayan kolektif bir kütle gibi gelen bu "biz" kim, bir hayalet mi?

Hayır, hayalet değil. Komünist (ya da sosyalist) denen — Sovyet bloğundakiler kadar acınası durumda olmayan, ama ötekilerin tümü bu bloktan çıkma yolunu tutmuşken (Yugoslavya kanlı bir savaşta parçalanıyordu) sonradan çok daha acınası hale gelen bir ülkede büyümüş biri olan benim için, bu "biz" ne sadece bir mecaz, ne de bir soyutlamadır. Bir anahtar sözcüktür. Önceki yaşam deneyimimin özetidir. Bunu kasıtlı olarak, yoldaş Tito'nun, yoldaş Çavuşesku'nun, ya da bir başka önemli yoldaşın halka seslenirken yaptığı gibi — gerçi bambaşka bir amaçla — kullanıyorum. Bence bu, yurttaşlara tek bir kütle gibi muamele edildiği zamanlarda, içinde büyüdüğüm kolektif ruhu ortaya çıkarıyor. Okulda ve işte, kamusal yaşamda ve siyasette, insanlar bir başka gramer formunda var olmazlardı. "Ben" in her ortaya sürülüşü cezalandırılırdı, çünkü söylemeye bile gerek yok, bireysellik kolektivizme karşı çıkmakla başlar.

Dolayısıyla bu zamiri, ortak paydamızı, insanların komünist rejimde yaşarken edindiği çok benzer deneyimi göstermek için kullanıyorum. Bu zamirin siyasi kullanımının sonuçları yıkıcıydı ve hâlâ öyle. Kendimizi hâlâ bir grup, bir ulus, hatta bazen bir kabile olarak görüyoruz; henüz birey olarak değil. Bir "ben" olarak hareket etmek zor, çünkü geçmişimiz yüzünden, bireysel bir görüşün, inisiyatifin ya da oyun fark yaratabileceğine inanmak da zor. "Biz"in arkasına saklanmak hâlâ daha güvenli. Ayrıca, birey olmak, bireysel olarak sorumlu olmak demektir ve bu da öğrenmeyi gerektirir. Öğrenmekse zaman alır.

Bizleri hâlâ kolektif zamirde hapseden yalnız komünist geçmişimiz değil, o hapishaneden çıkma hayalimizdir aynı zamanda. Günlük yaşamdan kaçmak gibi kolektif bir hayal besledik. Farklı bir normalitenin hayalini kurduk. Ama ne tür bir normalite?

Bunun kısa yanıtı, tam bir cennet beklediğimizdir. Niçin cennet? Ayrıca herhangi bir kişinin normalitesi nasıl cennete dönüşebilir? Nedeni sadece, sahip olduklarımızla — ya da daha ziyade, olmadıklarımızla — kıyaslandığında, başkalarının (yani Batı Avrupalıların) sahip olduğu şeyler öylesine boldu ki, bize tamı tamına cennet gibi görünüyordu.

Komünist blok, olduğunu iddia ettiği kadar sağlam değildi. Öteki taraftaki yaşam konusunda öğrendiklerimiz, çoğunlukla ülkeye kaçak giren filmler, dergiler ve TV reklamları, ayrıca iyi çikolata ve parfümler, iç çamaşırları, kozmetikler, oyuncaklar ve müzik gibi şeyler — bir de, Varşova'daki bir arkadaşına bizzat götürdüğüm yumuşacık tuvalet kâğıdı — sayesinde, tüketici cennetine olan inancımız kolayca resmi komünist inancın yerini aldı.

Böyle bir durumda, komünizmle kapitalizm arasındaki farklar hakkında, komünist rejimde çoğu insan eşit derecede yoksulken, kapitalist rejimde eşit derecede zengin olmadığı gerçeği hakkında herhangi bir "incelikli" argüman, en azından o sırada hiçbir rol oynamıyordu.

Büyük kafa karışıklığı da böyle oluştu: Batı Avrupa'nın o kadar güzel ama bir o kadar da ulaşılmaz görünen normalitesi, cennetin ta kendisi sanıldı; gerçi biz buna cennet değil, sadece Avrupa diyorduk. Tıpkı Zoe'nin banyosu — sıradan bir Romen için eşit derecede arzu edilir ve eşit derecede ulaşılmaz olan banyo — gibi.

Ancak cennete inanmamızı kolaylaştıran başka bir şey vardı: Komünist rejimde yaşamın, aynı zamanda bir tür cennet inancına da dayalı olduğu gerçeği. Bu, bir dinin diğerinin yerini almasını kolaylaştırdı.

Komünizmin pratiğinde değilse de ideolojisinde, Kutsal Kitap'taki cennetin yerini "daha parlak gelecek", örneğin Marx'ın "herkes yeteneklerine göre çalışacak ve ihtiyaçlarına göre karşılığını alacak," dediği, sınıfsız topluma duyulan inanç almıştı. Doğrudur, buradaki fikir, böyle bir toplumun öteki dünyada değil, bu dünyada gerçekleşecekti; ama anlaşılana bu, özellikle de "daha parlak bir gelecek"— in aslında hiç şansı olmadığı, dolayısıyla da Hıristiyan cenneti kadar kurgusal kaldığı görüşünde, sadece bir nüanstı.

Yine de, tıpkı herhangi bir başka dini sistemde olduğu gibi, inanmak üzere eğitiliyorduk. Bu arada koşullar çarpıcı biçimde değişmiş olsa da, o inanç, kurtulması kolay olmayan belli bir zihniyet yarattı. Artık otuzlu yaşlarında olan kuşak için bile zor görünüyor kurtulmak. Eskiden olduğu gibi şimdi de, gerçekliğimizi bu dini ve kolektif biçimlerde düşünmeye, yaşamaya ve ona tepki vermeye alışkınız.

Elbette, sorulması gereken şudur: Cennet sandığımız normalite yerine elimize ne geçti?

Komünizmin çöküşünün ardından ve daha sonraları, AB'ye girdikten sonra Doğu Avrupa ülkelerinin yüz yüze geldiği normalite, beklediğimizden oldukça farklı bir şeydi. Totaliter bir siyasi sistemden demokratik bir siyasi sisteme, planlı bir ekonomiden (vahşi) kapitalizme geçerken yaşanan değişim, otomatik olarak herkese daha iyi bir yaşam sağlamadı. Zaman geçtikçe, normalitenin (cennetin, Avrupa'nın) bir başka yönü olduğunu anladık: zenginle yoksul arasında giderek büyüyen bir uçurum, yüksek derecede işsizlik, her düzeyde yolsuzluk gibi.

Üstelik, ıstırapın sonu olmadığından, bunun çaresi de yok; birisi için cennet olanın çok daha fazla kişi için cehennem olması, canımızı acıtıyor, çünkü adil de değil. Eşitliğin belki de komünist dininin en çekici parçası olduğunu unutmak kolay.

Kullandığım mecazla ilgili olarak, yalnızca Zoe'nin banyosunu hayal etmediğimizi, hepimizin onu hak ettiğine de inandırıldığımızı iddia edecek kadar ileri gidebilirim. Eğer komünizmin eşitlikçi cennetine duyulan inançla zehirlenmişsek, komünizm sonrası siyasetçilerimiz de bizi yeniden zehirlenmek amacıyla vaatlerinde neredeyse o denli ileri gittiler.

Çok geçmeden, hayallerimiz yıkılmakla kalmadı, yeni vaatlerin çoğu da boş çıktı. Ne psikolojik ne de maddi olarak, etkili savunma mekanizmaları yaratılmadı. Zaten güçsüz olan eski sosyal refah ağı, eski sistemle birlikte yok oldu. Haklarımızı koruyacak işçi sendikaları, refah devleti, uyulan iyi ve adil yasalar, yardımcı olacak sosyal bir ağ — ve bütün bunlara duyulan ihtiyaç konusunda açık bir farkındalık — yoktu, ya da henüz yoktu.

Böylesi muazzam değişimlerle yüz yüze gelen, yeni koşullarımızda — özlediğimiz normalite — kandırılıp hayal kırıklığına uğratılmış olan birçoğumuz, kendimizi kurban gibi hissetmeye başladık. Kaygı ve güvensizlik, bazı siyasi liderler tarafından çabucak, "ulusal kimlik bunalımı" olarak tanımlandı. Güvensizlik korku yaratır, korku ise genellikle kabuğuna çekilmek, elindekileri savunmak ya da sahip olduğunu ve henüz kaybetmediğini sanmak demektir.

Bununla birlikte, "ulus" ve "din" bizim için hâlâ mevcuttu — hem de hiç olmadığı kadar. Hüsrana uğramış ve kırgın, yalnız ve korku içinde olan birçok kişi Ortodoks, Katolik, Müslüman ya da herhangi bir başka dinin kucağına sığındı. Birçoğu, suçlanacak birisi ya da bir şey dışında sunacak pek az şeyi olan milliyetçi liderlerin popülist retoriğinin peşinden gitti: Küreselleşme, hedonizm, yozlaşma, kapitalizm, yolsuzluk, demokrasi, eski komünistler, yeni oligarşi, Batı, Yahudiler, Çingeneler... kim ya da ne olduğu pek önemli değildi.

Bazıları Zoe'nin banyosunu elde ederken çok daha fazla kişinin ondan yoksun kalması, bir sorun haline geldi. Bugünün Kazinski'lerinin, Slota'larının ve Orban'larının bir kaynağının da bu olduğu öne sürülebilir.

Hayal ettiğimiz ve arzuladığımız normalite (cennet, Avrupa demek istiyorum), sadece bir yanılgı mıydı? Hem evet, hem hayır. Bu tür normalitenin — yani rahat bir hayatın — kendiliğinden gelmediğini ve her şeyin ötesinde, ucuz mal olmadığımızı zor yoldan öğreniyoruz.

Şimdi normalitenin bir başka boyutunu; hepimizin yüz yüze geldiği can sıkıcı, küçük ölçekli bir mücadeleyi yaşıyoruz. Pembe tuvaletler bir yana, normalitenin rengi gri. Bu kötü haber. Ve ister Zoe'nin banyosu, ister adalet, ister daha fazla özgürlük uğruna olsun, mücadelenin sonu yok. İyi haberse şu: Mücadeleyi kazanmanın yeni bir olanağı var. Bu fırsatı kullanmanın bireysel olarak her birimize bağlı olduğunu anlamanın zamanı geldi. Artık kimseyi suçlayamayız, çünkü herkes bir fark yaratabilir. Ya da en azından, yaratmayı deneyebilir.

¹ Andrzej Stasiuk, "Dziennik okretowy", Moja Europa. Dwa eseje o Eropie zwanej stodkowa, Wolowiec 2000.

² Slavenka Drakulic, *Café Europa -- Life After Communism*, 1996

Published 2008-01-03

Original in English

Translation by Filiz Nayır Deniztekin

Contribution by Varlik

First published in *Kulturos barai* 10/2007

(c) Slavenka Drakulic/Varlik

(c) Eurozine